

Ryszard Małachowski

SPOŁECZNY WYMIAR STOWARZYSZEŃ I SZKOLNICTWA KATOLICKIEGO

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* przypomina, że szkoła katolicka jest jednym z podmiotów przemian edukacyjnych wielu społeczeństw. Wnosi liczący się wkład w realizację zadań pedagogicznych i dydaktycznych, w tym zadań o charakterze reform oświatowych (*Szkoła katolicka...* 1998, 110). W Europie szkoły te wspierane są w swych celach przez społeczne organizacje wyznaniowe. Także w Polsce podobne inicjatywy realizują stowarzyszenia, mające znaczący udział w zakładaniu katolickich placówek edukacyjnych. Było to możliwe, gdy potwierdzono status tych organizacji – przede wszystkim w polskim prawodawstwie, ale także w prawodawstwie ponadnarodowej organizacji zwanej Unią Europejską¹ i w państwach z nią stowarzyszonych. Uchwalona 18 czerwca 1997 r. przez Radę Europejską *Klauzula o Kościołach* stwierdzała: „Unia przestrzega statusu, jakim cieszą się Kościoły oraz stowarzyszenia i wspólnoty religijne w państwach członkowskich odpowiednio do ich przepisów prawnych, tak aby nie zostały one naruszone” (Juros 1997, 123). W myśl powyższej klauzuli w organizowaniu szkolnictwa niepublicznego – katolickiego – oprócz Kościoła współdziałają także chrześcijańskie organizacje o charakterze społeczno-religijnym i społeczno-politycznym². Oprócz lokalnych są wśród nich organizacje katolickie międzynarodowe (zob. *Szkoła katolicka...* 1998, 109; *Sezon ruchów...* 1998, 167) koncentrujące się wokół różnych podmiotów: uczniów szkół podstawowych i średnich, studentów, rodziców, nauczycieli wychowawców, wykładowców akademickich, dyrektorów szkół oraz ich absolwentów. Jednocześnie realizują one wskazania Soboru Watykańskiego II,

¹Nazwa ta została przyjęta od czasu, gdy 7 II 1992 r. podpisano traktat z Maastricht i 1 XI 1993 r. utworzono Unię Europejską.

²Nawet jeśli dana partia chrześcijańska realizuje wskazania nauki społecznej Kościoła i wskazania dotyczące współdziałania społeczeństwa i jego organizacji w zakresie powoływania katolickich instytucji edukacyjnych, „nie ma prawa do reprezentowania Kościoła [...] Wynika stąd, że Kościół nie opowiada się za partiami o charakterze religijnym”, (Pieronek 1998, 111–112; Glemp 1995, 126–147).

w tym zadania społeczno-edukacyjne intensyfikujące rozwój nauczania instytucjonalnego.

O znaczeniu katolików świeckich w życiu społecznym mówią szczególnie dwa dokumenty soborowe: Dekret o apostołstwie świeckich (*Apostolicam actuositatem*) (zob. *Acta Vaticanum II...*, 574) i Konstytucja dogmatyczna o Kościele (*Lumen gentium*) (Godlewski 1985, 106; *Konstytucja dogmatyczna...* 139–140; *Katechezy Ojca Świętego...* 1999, 328). Treść wymienionych dokumentów podkreśla znaczenie i konieczność zaangażowania się ludzi świeckich w sprawy publiczne, religijne, polityczne (Zwoliński 1999, 11–12; zob. Czeakański 2000; Rahner 1993, 363–375) urzędów, instytucji, wspólnot, które winno prowadzić do uświęcania (*consecratio mundi*) narodów wszystkich krajów poprzez konieczną odnowę laikatu (*Nauka Soboru...* 72; Rahner 1965, 257; Klaes 1995, 50–61). W trosce o rozwój szkolnictwa katolickiego, nauczania i wychowania, papież Jan Paweł II zwracał się do uczniów, związków, federacji i stowarzyszeń przy wielu okazjach. Stwierdzał przy tym: „Niezaprzeczone środki formacji apostołstwa świeckich są organizacje, stowarzyszenia i ruchy katolickie” (Gogacz 1995, 79). Na potrzebę zaangażowania się w tworzenie takich organizacji, inspirowania ich działalności wskazuje adhortacja Jana Pawła II *O powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie* (*Christi fideles laici*).

Zakładanie organizacji niezależnych w Polsce umożliwiły wydarzenia lat osiemdziesiątych, a szczególnie dokonujące się po 1989 r.³, kiedy sytuacja zmiany ustrojowej „pobudziła wiele środowisk i doprowadziła do powstania całego szeregu rodzimych stowarzyszeń i zrzeszeń o charakterze społecznym” (Semków 1999, 76). Nowo powstałe i reaktywowane stowarzyszenia katolickie różnią się obszarem oddziaływania (m.in. proedukacyjnego), strukturą organizacyjną, charakterystyką duchowości i innymi zadaniami apostołskimi. Zdarzało się i zdarzać się może, iż niektóre podmioty będą miały różny stopień integracji z Kościołem. Bywa tak, gdyż skomplikowane przyczynowo czynniki i gwałtowna dezintegracja dotychczasowego porządku społeczno-politycznego oddziałują na strukturę społeczno-konfesyjną, powodując zmierzanie pewnych organizacji oraz ruchów religijnych w kierunku chrześcijaństwa pozakatolickiego. Organizacje katolickie aktywizują zatem socjalizację religijną katolików w okresie intensywnego zakładania grup pozakatolickich czy niechrześcijańskich, będących też destrukcyjnymi społecznie sektami, stosującymi przemoc afektywną (Rusecki 1996, 213–214; Doktor 1991, 99–107; Pawłowicz 1994, 600–603; Szwałkajzer 1994, 164–

³Ustawa z 7 IV 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (DzU 1989, nr 20, poz. 104, zmiany: DzU 1990, nr 14, poz. 86, DzU 1994, nr 84, poz. 386, DzU 1996, nr 27, poz. 118, DzU 1997, nr 121, poz. 769, DzU 1998, nr 106, poz. 668).

169; Podgórska 1994, 22). Skuteczność organizacji katolickich powoduje, że wspomniana tendencja, chociaż charakterystyczna dla przełomów społecznych, nie rzutuje zbyt negatywnie na tożsamość i zaangażowanie (Wojciechowski 1994, 37–46) pozostałych ruchów czy stowarzyszeń.

Organizacje katolickie w sobie właściwy sposób wypełniają niezagospodarowaną w pełni potrzebę aktywności występującą pomiędzy społecznością parafialną a innymi poziomami struktury Kościoła. Dynamiczną funkcją obejmują w określonym przez statut zakresie pracę wspólnotową, formacyjną, misyjną, ewangelizacyjną, katechetyczną, liturgiczną, neokatechumenalną, szkolno-wychowawczą i pedagogiczną. Oprócz pomocy w zakładaniu szkół prooświatowe organizacje katolickie wspomagają doskonalenie formacji kulturalnej, eklezjalnej i duchowej, respektując katolicki aksjonormatywny porządek moralny. Szczególnym zadaniem ruchów katolickich jest kształtowanie tejże moralno-wychowawczej formacji społeczeństwa polskiego poprzez udział w reformowaniu szkolnictwa, tym bardziej że katolickie organizacje o charakterze wychowawczym i oświatowym pośrednio lub bezpośrednio zobowiązane są wpływać na poziom i rozwój szkół katolickich poprzez działalność swoich członków.

Działalność wymienionych organizacji wymagała jednak nawiązania do stosownych regulacji prawnych. Dokumentami, które w szerokim znaczeniu dotyczą współczesnych stowarzyszeń proedukacyjnych, są następujące kodyfikacje o charakterze ustaw: ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach⁴, ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty⁵, ustawa z 15 marca 1933 r. o zbiorach publicznych⁶.

Na podstawie innych obowiązujących dokumentów zostały założone liczne podmioty obrotu prawnego, tj. kościelne osoby prawne wspierające szkolnictwo katolickie, np. Komisja Wychowania Katolickiego Episkopatu Polski i Rada Szkół Katolickich (RSK) przy Episkopacie Polski⁷. Oba wymienione podmioty zostały powołane w celu inicjowania rozwoju wychowania i edukacji katolickiej, głównie instytucjonalnej. Ustanowiono również funkcję asystenta. Z postanowień ogólnych Statutu Rady Szkół Katolickich (rozdział I, § 6, pkt. 1) wynika, że „Asystent jest łącznikiem Rady z Konferencją Episkopatu i czuwa nad zgodnością działalności Rady i jej organów

⁴Art. 50 pkt 1, 2 (zob. *Prawo wyznaniowe...* 2000, 138).

⁵DzU 1996, nr 67, poz. 329, zob. Żrańko, Mirkowska 1999, 41; DzU 1991, nr 95, poz. 425 z późn. zm.; art. 13 [i in.], zob. *Prawo wyznaniowe...* 2000, 148.

⁶DzU 1933, nr 22, poz. 162, zmiany: DzU 1948, nr 36, poz. 250, DzU 1971, nr 12, poz. 115, DzU 1989, nr 29, poz. 154, DzU 1990, nr 34, poz. 198, DzU 1998, nr 106, poz. 668; art. 3, pkt 1–2; art. 10, pkt 2; art. 13, pkt a, d; zob. *Prawo wyznaniowe...* 2000, 103–105.

⁷Dotychczasowymi przewodniczącymi RSK byli ks. T. Gadacz i ks. dr T. Rozmus. W 2000 r. funkcję tę pełnił ks. A. Dymer.

z prawem kościelnym, nauczaniem Kościoła i niniejszym statutem” (*Statut Rady*. . . 2000, 1). Pomoc instytucji kościelnych i stowarzyszeń w realizacji zadań szkolnictwa katolickiego czy w wyznaczaniu celów proedukacyjnych jest bardzo ważna z szeroko rozumianego społecznego i doktrynalnego (katolickiego) punktu widzenia. Dla stowarzyszeń katolickich fundamentalne znaczenie ma także art. 2 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania („Korzystając z wolności sumienia i wyznania obywatele mogą w szczególności: 1) tworzyć wspólnoty religijne [. . .]; 11) zrzeszać się w organizacjach świeckich w celu realizacji zadań wynikających z wyznawanej religii bądź przekonań w sprawach religii”; Krukowski 2000, 153).

W odróżnieniu od szkół publicznych i niepublicznych (laickich) niepubliczna szkoła katolicka jest taką przede wszystkim instytucją, wspólnotą, której wyjątkowość polega na dążeniu do wspólnotowego właśnie, religijnego charakteru, nieodzownego związku nauczania i wychowania ze wskazaniem aksjologicznymi Ewangelii Kościoła rzymskokatolickiego. Wynika z tego pośrednio konkluzja, iż szkoła katolicka, realizując wymagany przez państwo „programowy” cel materialny – wyposażenie uczniów w wiedzę i cel formalny – kształtowanie umiejętności prawidłowego wykonywania procedur poznawczych, przyjmuje wymagany przez Kościół w edukacji instytucjonalnej jeden, skuteczny, spójny, niezmienny i wspólny dla wszystkich podmiotów nauczania system wartości. Zatem, jak pisał A. Heuser: „Katolicką szkołą nie można nazwać każdej szkoły, która ma katolickich wychowawców czy uczniów. Rozstrzygający powinien być raczej fakt, że dana szkoła wywodzi się z katolickiego Kościoła. Od niego przyjmuje zasady swojego działania, dzięki niemu wyznacza sobie cel i drogę, po której dąży” (Heuser b. m. b. r., 7). Ze względu na przyjęte aksjologiczne, antropologiczne, teologiczne, teleologiczne, wychowawczo-programowe kryteria może ona zostać zatwierdzona przez właściwe władze kościelne – ordynariusza danej diecezji (arcybiskupa, biskupa (*Leitlinien für*. . . 1994, 86)⁸) i w obszarze stosowanej aksjologii w nauczaniu i wychowaniu posiada uznaną przez państwo określoną autonomię.

Oprócz kryteriów eklezjalnych szkoła katolicka funkcjonuje w ramach państwowego systemu prawnego, systemu⁹ oświatowego i jest integralną częścią dwusektorowego szkolnictwa publicznego i niepublicznego. Realizuje za-

⁸Także w Niemczech, szkoła – rzeczywiście katolicka – musi otrzymać pisemne zezwolenie władz kościelnych, aby miała status katolicki i by mogła rozpocząć swą działalność. Zob. Avenarius 1992, 28.

⁹System jest sumą różnych lub podobnych elementów, stanowiących jednak zintegrowaną wokół przyjętych celów całość. Podobnie piszą J. Szczepański, W. Okoń, T. Wiloch, I. Jundził, W. Pomykało (*Encyklopedia pedagogiczna*. . . 1973, 750, 753).

łożenia organizacyjne, programowe oraz administracyjne, których spełnienie było warunkiem podstawowym wpisania jej w rejestr szkół niepublicznych o charakterze szkół publicznych. Ze względu na powyższe związki podlega tym samym determinantom, wymogom prawno-oświatowym, strukturalno-organizacyjnym i programowym, co każda szkoła świecka publiczna (państwowa).

Z religijnego punktu widzenia współczesne szkoły katolickie od początku swego istnienia (szkoły zakonne, katedralne, parafialne) miały charakter wyznaniowy, co oznacza, iż nauczanie w nich integruje się z religijnym oddziaływaniem mającym na celu kształtowanie oczekiwanych wzorców edukacyjnych, wychowawczych i osobowych. Nie jest to jednak deterministyczne, aintelektualne czy antyintelektualne „podporządkowanie” człowieka religii, jak pośrednio wynikać może z wielu koncepcji. Np. W. Pomykało pisze: „Przeciwieństwo szkoły świeckiej – szkoła wyznaniowa, to taka szkoła, w której nie tylko naucza się religii wyznania uprzywilejowanego w państwie, a edukacji religijnej nadaje się szczególne znaczenie jako pierwszemu i najważniejszemu przedmiotowi nauczania, ale w której cały proces kształcenia i wychowania musi być podporządkowany edukacji religijnej” (Pomykało 1984). Bez ściślejszej eksplikacji tendencyjne może wydawać się twierdzenie, iż w szkole wyznaniowej, jaką jest szkoła katolicka, naucza się religii jako „najważniejszego” przedmiotu. Równie ważne jest nauczanie w niej przedmiotów świeckich (matematyka, fizyka, język polski itd.), które są w istocie obojętne religijnie, tylko ich teleologiczno-religijne pojmowanie ma w rzeczywistości charakter religijno-edukacyjny, religijno-wychowawczy, religijno-duchowy. Religia katolicka i teleologiczno-religijne pojmowanie nauczania i wychowania (Barlak 1994, 7; Pospieszalski 1993, 106–112; Cackowski 1993, 20; Duminuco 1995, 205–213; Kukołowicz 1994, 53–58; Kulisz 1993, 223–229; Łaniec 1995, 106–109; Łobocki 1995, 28–36; Misiaszek 1994, 88–101; Sławiński 1994, 36–40; Wiśniewski 1993, 37–53) w szkole katolickiej nie kwestionuje też empirycznego sensu oraz naukowości¹⁰ nauczania np. fizyki, matematyki, chemii, astronomii, filozofii czy przyrody. Wskazuje tylko na ich Przyczynę metafizyczną jako Przyczynę sprawczą dwóch rzeczywistości, duchowej i materialnej w obecnym katolickim rozumieniu tego słowa. W tym właśnie istotnie metafizycznym sensie nauczanie religii w szkolnictwie katolickim ma „znaczenie pierwszorzędne” (*Wytyczne Konferencji...*, 101) wobec pierwszorzędnego (Drewicz 1997, 79–88) immanentnie znaczenia przedmiotów naturalnych. Dlatego z powodów raczej potocznych, afektyw-

¹⁰Podobnie nauki przyrodnicze nie mogą kwestionować istnienia Boga i możliwości jego poznawania, gdyż posługują się inną niż teologia metodologią; Beckmann 1992, 23; Anzebacher 1992, 36.

nych lub ideologicznych, różnych od racji istotnie epistemologicznych, zarzut deprecjonowania przedmiotów naturalnych bywa przypisywany – nietrafnie – szkole katolickiej. Często nadaje się temu podejrzeniu kategorię obiektywności.

Szkoły katolickie według dokumentów państwowych i dokumentów Soboru Watykańskiego II realizują swoje posłannictwo we wszystkich społeczeństwach i typach placówek dydaktyczno-wychowawczych, a także opiekuńczych; dotyczy to również szkół średnich (*Nauka Soboru...*, 86) w zakresie licznych profilów programowych. Posiadając względną niezależność wychowawczą, edukują w myśl etyki katolickiej do patriotyzmu (Woroniecki 1986, 122), doskonałości chrześcijańskiej, zawodowej (tamże, 413), społecznej, wymagając szacunku do państwa, ojczyzny, człowieka chorego, także chorego terminalnie (Biesaga 2001, 13–14; Mroczkowski 1994, 92–104), do pokoju opartego na etycznych podstawach i solidarności między narodami oraz grupami etnicznymi (Borutka, Żemła 2000, 149). Są one również aktywne w okresie przemian ustrojowych i reform oświatowych. Jak wynika z badań opisanych przez B. Przyborowską, „Szkoły niepubliczne w szerszym zakresie i skuteczniej niż szkoły publiczne angażują się w realizację nowych funkcji pedagogicznych” (Przyborowska 1997, 166). Wraz ze szkolnictwem katolickim tworzą przyjazną atmosferę integrującą uczniów, nauczycieli i rodziców. Prowadzą indywidualizację nauczania uczniów uzdolnionych i słabych, wymagających stałej troski. Sprzyja temu praca w zwykle małych liczebnie klasach (Bogdanowicz 2000, 236), gdzie każdy uczeń ma częstszy kontakt z nauczycielem.

Praktyka edukacyjno-wychowawcza w różnych krajach przekonuje: „Nowe idee wychowawcze i metodyczne rodziły się przede wszystkim w szkolnictwie prywatnym, a potem dopiero, po próbie czasu, przeszczepiano je na grunt szkół publicznych” (Kryńska 1997, 189). Świadczy to o przydatności, aktualizacji treści i metod nauczania, konkurencyjności szkół katolickich i zdolności przystosowawczych w okresie zmian oraz przełomów historycznych.

Obecnie w ramach polskich reform oświatowych szkolnictwo katolickie stara się skutecznie kompensować niedobory szkolnictwa publicznego i niepublicznego (laickiego), co stanowi jedną z wielkich jego zalet. Stwierdzić można, iż zachowując częściową autonomię edukacji i wychowania, funkcjonując w ramach państwowego systemu edukacyjnego w szkolnym sektorze niepublicznym, szkoły katolickie nadal odpowiadają na niesłabnące zapotrzebowanie społeczeństwa. Czynią to – jak zaznaczyłem – z pomocą wielu organizacji katolickich.

Instytucje wspierające aktywnie szkolnictwo katolickie przyjmują różne nazwy i liczne formuły organizacyjne. Oprócz wielu stowarzyszeń laikatu są to poszczególne koła, towarzystwa, fundacje, apostołaty: Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców (KSW) (Potocki 1992, 165–167; 1994, 8; Sucheni-Grabowska 1995), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (KSM), Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich (SPSK), Stowarzyszenie Rodzin Katolickich (SRK), Katolickie Stowarzyszenie Oświatowe (KSO), Stowarzyszenie Przymierze Rodzin (SPR), Stowarzyszenie Oświatowe Rodziców (SOR) oraz parafialne i archidiecezjalne zarządy główne stowarzyszeń, ponadto Towarzystwo Szkoły Katolickiej (TSK), Towarzystwo Przyjaciół Szkoły Katolickiej (TPSK), Towarzystwo Absolwentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Fundacja na rzecz Szkół Katolickich i Apostolat (np. świecki i in.). Na szczególną także uwagę zasługuje Akcja Katolicka.

Wydaje się, iż rozwój stowarzyszeń katolickich (Mac 1995, 30–32; Cordes 1994, 86–92; Czackowska 1996, 3) w Polsce wspierających szkolnictwo katolickie ma ogromną przyszłość, bowiem przeżywająca trudności egzystencjalne (światopoglądowe, aksjologiczne, obyczajowe) młodzież pozostaje jedną z najważniejszych grup społecznych będących podmiotem ich oddziaływania. Wiele wskazuje również na to, iż miniony okres sekularyzacji i ateizacji (1945–1989) wywołuje niejako powstawanie organizacji katolickich, dla których tworzenie swych szkół i dbałość o ich poziom jest jednym z najważniejszych zadań. Realizacja tego zadania powiodła się w takim stopniu, iż sektor szkolnictwa katolickiego znajduje miejsce w strukturach oświatowych wielkich aglomeracji, mniejszych miast i miasteczek w Polsce. Jak będzie wyglądała jego przyszłość (zagrożona m.in. planami opodatkowania szkolnictwa niepublicznego) – zadecyduje o tym głównie zdolność przystosowania się do dalszego funkcjonowania w coraz bardziej spauperyzowanym społeczeństwie.

Literatura

- ACTA Vaticanum II [w:] Dekret o apostołstwie świeckich [Apostolicam actuositatem]. Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje, Poznań [b. r.].
- ANZEBACHER A. (1992), Philosophie und katholische Schule. Handbuch Katholische Schule, t. 2, Pädagogische Beiträge, z. 4, Köln.
- AVENARIUS H. (1992), Der Staat und die Katholische Schule. Handbuch Katholische Schule, t. 2, Pädagogische Beiträge, z. 2, Köln.
- BARLAK M. (1994), Religia w wychowaniu. Pomaga czy przeszkadza? „Przegląd Katolicki” nr 34.

- BECKMANN P. (1992), *Naturwissenschaftlicher Unterricht an katholischen Schulen. Handbuch Katholische Schule*, t. 2, Pädagogische Beiträge, z. 19, Köln.
- BIESAGA T. (2001), *Etyka chrześcijańska a etyka ateistyczna wobec eutanazji*, [w:] *Chrześcijanin wobec eutanazji*, red. K. Gryz, B. Mielec, Kraków.
- BOGDANOWICZ P. (2000), *Specjalne potrzeby edukacyjne jako czynnik strategii rozwoju szkoły*, [w:] *Człowiek, szkoła, wspólnota. W kręgu edukacji społecznej*, red. M. Mendel, Toruń.
- BORUTKA T., ŻEMŁA B. (2000), *Chrześcijańskie wychowanie do pokoju*, Kraków.
- CACKOWSKI Z. (1993), *Wychowanie moralne i etyka w szkole*, „Dziś” nr 1.
- CORDES P. (1994), *Rola ruchów i stowarzyszeń katolickich w Kościele i w nowoczesnym społeczeństwie*, „W drodze” nr 9.
- CZACZKOWSKA E. K. (1996), *Ruchy Pana Boga*, „Rzeczpospolita” nr 196.
- CZEKAŃSKI M. (2000), *Chrześcijanin wobec wyborów politycznych*. Przewodnik, Kraków.
- DEKRET o apostołstwie świeckich Apostolicam actuositatem. Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, Poznań [b. r.].
- DOKTÓR T. (1991), *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce*, „Euhemer” nr 4.
- DREWICZ M. (1997), *O szkołę katolicką w Polsce*, „Arcana” nr 4.
- DUMINUCO W. J. (1995), *Wychowanie chrześcijańskie u progu nowego tysiąclecia*, „Przeгляд Powszechny” nr 9.
- ENCYKLOPEDIA pedagogiczna (1973), Warszawa.
- GLEMP J. (1995), *Katolik wobec zagadnień politycznych. Kazania pasyjne kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski wygłoszone w kościele pw. Świętego Krzyża*, „Życie i Myśl” nr 2.
- GODLEWSKI J. F. (1985), *Katolicka myśl kościelna o prawie i państwie*, Warszawa.
- GOGACZ M. (1995), *U podstaw kultury*, [w:] *Religia w życiu społecznym. W nurcie zagadnień posoborowych*, red. B. Bejze, t. 20, Warszawa.
- HEUSER A. [b. m., b. r.], *Die katholische Schule*.
- JUROS H. (1997), *Klauzula o Kościołach w układzie Maastricht II*, [w:] *Europa i Kościół*, red. H. Juros, Warszawa.
- KATECHEZY Ojca świętego Jana Pawła II (1999), *Kościół Kraków-Ząbki*.
- KLAES N. (1995), *Na drodze ku bardziej ludzkiemu światu. VI Zgromadzenie Światowej Konferencji Religii dla Pokoju*, „Chrześcijanin w Świecie” nr 1.
- KONSTYTUCJA dogmatyczna o Kościele Lumen Gentium. Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, Poznań [b. r.].
- KRUKOWSKI J. (2000), *Poszanowanie autonomii wewnętrznej kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] J. Krukowski, K. Warchałowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa.
- KRYŃSKA E. (1997), *Gimnazjum męskie i konwikt ojców jezuitów w Chyrowie jako przykład praktyki edukacyjnej*, [w:] *Szkolnictwo niepaństwowe. Partnerstwo czy konkurencja*, red. A. Karpińska, Olecko.
- KUKOŁOWICZ T. (1994), *Nowe koncepcje wychowania*, „Chrześcijanin w Świecie” nr 4.

- KULISZ J. (1993), Przecucie transcendencji osoby ludzkiej, „*Analecta Cracoviensia*” t. 25.
- LEITLINIEN für die Schulpraxis (1994), Kongregation für das katholische Bildungswesen. Die katholische Schule 19, März 1977, [w:] *Dokumente, Handbuch Katholische Schule*, t. 1, red. R. Ilgner, Köln.
- ŁANIEC J. D. (1995), Współcześni socjologowie o wychowaniu, [rec.], Katowice 1993, „*Edukacja*” nr 2.
- ŁOBOCKI M. (1995), W sprawie wychowania moralnego w szkole, „*Edukacja*” nr 2.
- MAC J. S. (1995), Kościół poziomy, „*Wprost*” nr 26.
- MISIASZEK K. (1994), Wychowanie chrześcijańskie. W świetle „*Katechizmu Kościoła katolickiego*”, „*Chrześcijanin w Świecie*” nr 4.
- MROCZKOWSKI I. (1994), Liberalizm a etyka. Refleksje po „*Veritatis splendor*”, „*Więź*” nr 7.
- NAUKA Soboru Watykańskiego II w zarysie. Concilium Oecumenicum Vaticanum II, 11 X 1962–8 XII 1965.
- PAWŁOWICZ Z. (1994), Kościół i sekty w Polsce, [rec. L. Fic], „*Ateneum Kapłańskie*” t. 122, z. 3.
- PIERONEK T. (1998), Kościół nie boi się wolności, Kraków.
- PODGÓRSKA J. (1994), Dzieci różnych bogów, „*Polityka*” nr 36.
- POMYKAŁO W. (1984), Istota świeckiego charakteru państwa i szkoły, „*Oświata i Wychowanie*” nr 9.
- POSPIESZAŁSKI A. (1993), *Catechisme de L’Eglise catholique*, Paris 1992 [rec.], „*Kultura*” nr 3.
- POTOCKI A. (1992), Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, „*Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*” nr 4.
- (1994), Rodzina szkole, „*Przegląd Katolicki*” nr 35.
- PRAWO wyznaniowe. Wybór źródeł (2000), red. K. Warchałowski, Warszawa.
- PRZYBOROWSKA B. (1997), Funkcje pedagogiczne szkół niepublicznych i publicznych, [w:] *Szkolnictwo niepaństwowe. Partnerstwo czy konkurencja*, red. A. Karpińska, Olecko.
- RAHNER K. (1965), O możliwości wiary dzisiaj, Kraków.
- (1993), Polityczny wymiar chrześcijaństwa, „*Przegląd Powszechny*” nr 3.
- RUSECKI M. (1996), Dlaczego sekty są niebezpieczne? [w:] *Problemy współczesnego Kościoła*, red. M. Rusecki, Lublin.
- SEMKÓW J. (1999), Społeczna aktywność obywatelska w sytuacji gwałtownej zmiany ustrojowej, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, red. J. Gnitecki, J. Rutkowiak, Warszawa–Poznań.
- SEZON ruchów (1998), cz. 2, [w:] P. J. Cordes, *Znaki nadziei. Ruchy i nowe rzeczywistości w życiu Kościoła w wigilię Jubileuszu*, Częstochowa.
- SŁAWIŃSKI S. (1994), Czystość jako cel samowychowania, „*W drodze*” nr 9.

- STATUT Rady Szkół Katolickich (2000), [w:] Materiały konferencyjne XI Forum Szkół Katolickich, „Świętymi bądźcie”: Szkoła katolicka na przełomie tysiącleci – zagrożenia, wizje, szanse, Jasna Góra 16–18 XI 2000.
- SUCHENI-GRABOWSKA A. (1995), Pierwsze pięciolecie. Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, „Ład” nr 10.
- SZKOŁA katolicka u progu trzeciego tysiąclecia (1998), Dokument Stolicy Apostolskiej. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, [w:] Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej, red. I. Skubiś, Częstochowa.
- SZWAJKAJZER A. (1994), Sekty – zagrożenie czy wyzwanie, „Więź” nr 3.
- WIŚNIEWSKI C. (1993), Wychowanie w kontekście refleksji teologicznych, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Paedagogica et Psychologica z. 30.
- WOJCIECHOWSKI P. (1994), Sposoby obecności i smutek nieobecności. Katolicy w polskim życiu publicznym, „Więź” nr 4.
- WORONIECKI J. (1986), Katolicka etyka wychowawcza. Etyka szczegółowa, t. 2, cz. 2, Lublin.
- WYTYCZNE Konferencji Episkopatu Polski dotyczące szkół katolickich [b. r.], [w:] Informator adresowy o szkołach katolickich, Warszawa.
- ZWOLIŃSKI A. (1999), Katolik i polityka, Kraków.
- ŻRAŁKO J., MIRKOWSKA M. (1999), Nowe prawo oświatowe, t. 1, Zielona Góra.